 NATIONALMUSEETS
NATURVIDENSKABELIGE
UNDERSØGELSER

Dendrokronologisk undersøgelse af middelalderligt skibsvrag fra Sørenga, Oslo, Norge

af

Orla Hylleberg Eriksen

SØRENGA, OSLO, NORGE

Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
Indsendt af Arne Emil Christensen.
Undersøgt af Orla Hylleberg Eriksen og Niels Bonde.
NNU j.nr. A7432

Skibsvrag – "Sørenga 1"

Ni prøver af *Quercus sp.*, eg, er undersøgt. Prøverne er udtaget fra et skibsvrag udgravet i 1971. Skibet "har sandsynligvis oprindeligt været 13-14 m lang... Det er funnet deler eller spor af 14 spant, 9 aktenom masten, 4 forenom... Kjølen er tatt bort alt i middelalderen. Det er bevart 8 bordganger på styrebord side, 7 på babord." (Molaug).

Alle prøverne er dateret. Fem havde splintved bevaret. Undersøgelsen viser at træerne, der har leveret tømmer til prøverne, må være fældet omkring 1300. Prøverne er dateret ved hjælp af grundkurver fra det sydlige Sverige.

Splintstatistik: Bonde og Christensen 1993

Litt.: CHRISTENSEN, A.E., Skipsfund på Sørenga i Oslo, Naturen, hæfte 3, 1973, ss. 99-105.

MOLAUG, P.B., Middelalder-Oslo sett fra sjøen, Viking, 1993, ss. 113-128.

N0551019

1. del 4. bordgang BB bordplanke S91, mærket 8

Del af splintved bevaret.

1170-1286 e.Kr., ca. 1288 e.Kr.

N0551029

5. del 3. bordgang SB bordplanke S106, mærket 9

Kun kerneved bevaret.

1139-1260 e.Kr., efter ca. 1270 e.Kr.

N0551039

3. del 3. bordgang BB bordplanke S89, mærket 10

Del af splintved bevaret.

1183-1287 e.Kr., ca. 1297 e.Kr.

N0551049

2. del 2. bordgang BB bordplanke S84, mærket 11

Del af splintved bevaret.

1182-1289 e.Kr., ca. 1297 e.Kr.

N0551059

4. del 1. bordgang SB bordplanke S97, mærket 12

Kun kerneved bevaret.

1124-1256 e.Kr., efter ca. 1265 e.Kr.

N0551069

1. del 2. bordgang SB bordplanke S99, mærket 13
 Kun kerneved bevaret.
 1149-1264 e.Kr., efter ca. 1275 e.Kr.

N0551079

Del af bordplanke uden nr. og placering, mærket 14
 Del af splintved bevaret.
 1116-1287 e.Kr., ca. 1287 e.Kr.

N0551089

Del af bordplanke uden nr. og placering, mærket 15
 Kun kerneved bevaret.
 1004-1209 e.Kr., efter ca. 1220 e.Kr.

N0551099

3. del 3. bordgang SB bordplanke S104, mærket 16
 Del af splintved bevaret.
 1176-1293 e.Kr., ca. 1297 e.Kr.

A7432 Sørenga båd I		synkroniseringer mod grundkurver		
t-værdier	Sydvest-Skåne	Vest-Sverige	Vest-Danmark	Slesvig-Holsten
N0551019	0,47	1,14	0,70	2,12
N0551029	5,97	7,15	4,42	4,13
N0551039	4,57	3,34	2,92	3,16
N0551049	2,76	4,19	3,38	3,09
N0551059	4,36	3,70	3,70	5,07
N0551069	2,92	5,37	2,85	5,04
N0551079	2,07	4,20	1,87	3,87
N0551089	6,23	4,06	0,91	1,69
N0551099	2,68	6,10	2,83	3,19
N0551M01	6,89	7,45	3,29	4,26

Udarbejdet af: Orla Hylleberg Eriksen, 25. marts 1994.

Publicering:

Med mindre andet aftales forventes resultatet offentliggjort i dateringsoversigten i *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1993*, som vil foreligge efteråret 1994. Kontakt evt. laboratoriet for hjælp og yderligere oplysninger (dendro@natmus.dk). Rapporten kan downloades fra hjemmesiden www.nnu.dk, under Dendrokronologi, Rapporter.

Generelt om dendrokronologiske undersøgelser

Undersøgelsen foretages på et tværsnit af træprøven, hvor målebanerne tildannes ved hjælp af en barberbladskniv. Ved undersøgelsen anvendes et mikroskop med forstørrelse på ca. 10 - 40 gange samt en målemaskine til datafangst.

Årringene i den enkelte prøve måles normalt mindst to gange, helst på to forskellige målebaner.

Årringskurven for de enkelte radier tegnes for visuel kontrol af målingerne for den enkelte prøve. Efter eventuelle rettelser/korrektioner regnes de to radier sammen til den kurve, som repræsenterer prøven. Kurverne søges synkroniseret relativt og der beregnes eventuelt én eller flere middelkurver (lokalitetskronologier). Såvel enkeltkurver som eventuelle middelkurver søges dateret ved hjælp af allerede udarbejdede grundkurver ("masterkronologier"). Det dendrokronologiske Laboratorium ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser har udarbejdet et grundkurvekompleks (flere lokale grundkurver) for egetræ, som dækker perioden fra nutiden og tilbage til ca. 100 f.kr. Derudover har laboratoriet adgang til de fleste regionale egetræskronologier i Nordeuropa takket være et udstrakt samarbejde med de dendrokronologiske laboratorier ved Lunds - og Hamborgs Universitet.

Til datafangst, synkroniseringsberegning, gennemsnitsberegning, plotning, redigering mm. anvendes edb-programmet CATRAS udviklet af R. Aniol (ANIOL, R., Tree-ring analysis using CATRAS, *Dendrochronologia*, I, 1983, pp. 45-53.).

Rapporten omfatter alle undersøgte prøver (daterede og udaterede). Der gives en summarisk redegørelse, efterfulgt af en kort karakteristik af hver enkelt prøve.

Ved daterede prøver oplyses det tidsspænd, som de bevarede årringe dækker, samt træets fældningstidspunkt.

Hvis der er bark bevaret på prøven, eller hvis det er muligt, at fastslå om barkringen er bevaret, er det endvidere angivet, om træet er fældet om vinteren eller om sommeren. Barkringen er den sidst dannede årring i træets levetid og ligger umiddelbart under barken. Ved vinterfældning er barkringen færdigdannet, og træet må være fældet uden for vækstsæsonen, dvs. i oktober-april, mens sommerfældning angiver, at barkringen ikke er færdigdannet, og at træet er fældet i vækstsæsonen, maj-september.

Fældningstidspunkt - anvendelsestidspunkt - datering!

En dendrokronologisk dateringsundersøgelse giver oplysning om dannelsesstidspunktet for de undersøgte årringe, samt hvornår træet blev fældet. Alle undersøgelser viser, at under normale omstændigheder blev træet anvendt kort tid efter fældningen.

Det er f.eks. muligt at sammenligne dendrokronologiske og kulturhistoriske (skriftlige kilder, inskriptioner o.l.) dateringer. En undersøgelse som Hamborg Universitet har udført på knap 200 malerier på egetræspaneler, hvor kunstneren har signeret og dateret maleriet, viste, at der sjældent er gået mere end 5 år mellem fældningen af træet og fremstillingen af maleriet. Disse resultater understøttes af tilsvarende

sammenligninger udført på bygningstømmer i Danmark. Ofte viser det sig, at fældningsår er sammenfaldende med anvendelsesår.

Spørgsmålet om lagring kan også besvares ud fra iagttagelser på de bevarede træstykker. Ved lagring af træ er det vigtigt at få fjernet bark og den yderste bløde del (splinten), som let bliver udsat for insekt- og rådgreb. Findes der derfor bark og intakt splintved på jordgravede stolper o.l., tyder det på, at de ikke har ligget ret længe, før de blev anvendt. Endvidere vil der, som følge af skrumpning under tørringen, uvægerligt opstå radiale sprækker (tørkeridser) i nyfældet træ, hvis det lagres i længere tid. Når træet derefter graves ned, fyldes disse sprækker med jord, hvorved de bliver let genkendelige, når træet senere undersøges. Mangler de, er det tegn på, at tømmeret er nedgravet i "frisk" tilstand.

En del formforandringer, som først kan være indtruffet efter træets forarbejdning, viser, at tømmeret er bearbejdet i "saftfrisk" tilstand. F.eks. bliver kvarttømmer, som oprindeligt er fremstillet med et retvinklet tværsnit, rombisk ved tørkesvind. Dette kan ofte iagttages ved tømmer i tagkonstruktioner.

Træ og i særlig grad egetræ lader sig nemmest bearbejde med håndværktøj (økser, kiler mm) i frisk tilstand. Efter flere års udtørring bliver egetræ så hårdt, at der ofte må maskindrevet værktøj til for at skære det igennem. Gennem hele vor forhistorie var kiler, skovøksen, bredbilen, stødøksen og skarøksen tømmerens vigtigste arbejdsredskaber. Værktøjsspor fra disse redskaber viser tydeligt, at træet er bearbejdet kort tid efter fældningen. For fortidens håndværkere har det ikke været et spørgsmål om at bruge vellagret tømmer, man at få træ, som specielt var velegnet til den opgave, de stod over for.

En datering af én enkelt prøve giver ikke en sikker datering af et helt bygningsværk (det være sig kirke, hus, borg, skib o.l.). Der kan være tale om genbrug, reparation etc. Har man derimod mange prøver fra den samme konstruktion, hvor den dendrokronologiske undersøgelse viser, at de har samme fældningstidspunkt, er der stor sandsynlighed for, at træerne er fældet ad hoc og anvendt med det samme. Endvidere er der mulighed for at tage hensyn til eventuelt genbrug af tømmer, reparationer, byggefaser og lignende.

Beregning af fældningstidspunkt

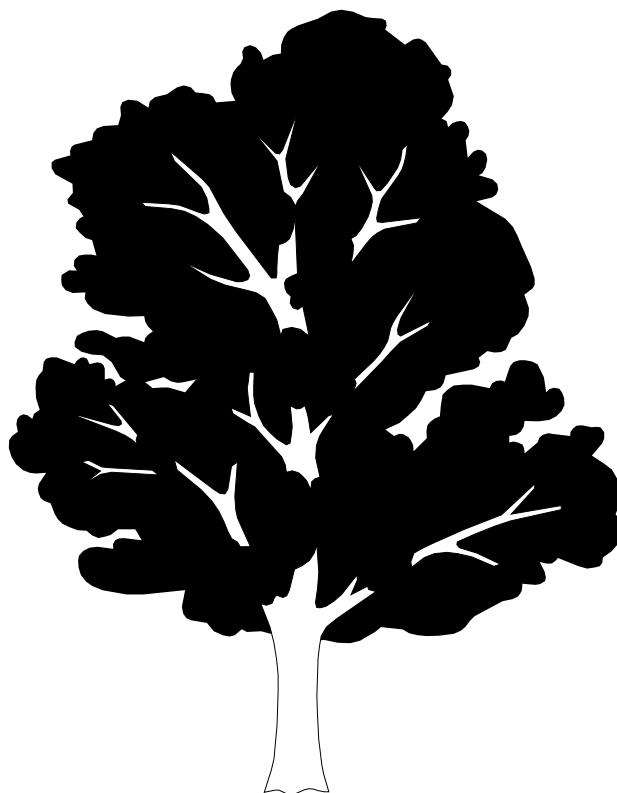
Muligheden for at opnå en præcis angivelse af fældningstidspunktet for egetræ afhænger af, om der er bark eller splintved bevaret på prøverne.

Splintveddet findes lige under barken og omfatter træets sidstdannede årringe. Hvis der er bark eller barkkant tilstede, betyder det, at barkringen er bevaret, og fældningstidspunktet kan derfor *angives præcist*. Er kun en del af splintveddet bevaret på prøven, kan fældningstidspunktet *beregnes med stor nøjagtighed*, idet det manglende antal årringe i splintveddet kan beregnes i de fleste tilfælde. Kan overgangen mellem kerne- og splintved konstateres, er det muligt at angive et omtrentligt tidspunkt, hvor fældningstidspunktet vil ligge, selvom intet af splintveddet er bevaret. Endelig kan både splintveddet og en del af kerneveddet mangle. I dette tilfælde er det kun muligt at *angive det tidligst mulige* fældningstidspunkt.

Til beregning af fældningstidspunktet anvendes en "splintstatistik" udarbejdet på grundlag af empiriske undersøgelser.

Der foreligger oversigter for egetræ fra Irland, England, Vesttyskland og Polen. Resultaterne varierer, men generelt gælder det, at jo større egenalder et egetræ har, jo flere årringe findes der i splintveddet, samt at "modne" egetræer (100-200 årige), som har vokset i Irland og England gennemsnitligt indeholder flere årringe (ca. 30) i splintveddet end træer, som har vokset i Vesteuropa (ca. 25), og at antallet af splintårringe aftager jo længere østpå, træerne har vokset (13-19 i Polen).

Forskningen vedrørende fastlæggelse af antallet af splintårringe i egetræ er i konstant udvikling, og der kan ikke gives noget entydigt svar på problemstillingen. HILLAM, J., MORGAN, R. A. and TYERS, I. G.: Sapwood estimates and the dating of short ring sequences. *Applications in Tree-ring Studies*, ed. R. G. Ward. BAR S333, 1987, 165-185, berører emnet generelt og anbefaler et tillæg for manglende splint på 10-55 år.

 Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser Dendrokronologisk Laboratorium MÅLE- OG DATERINGSSKEMA				Lokalitet: Sørenga						j.nr.: A 7432	
				Emne: Skibsvrag				Træart: Quercus sp., Eg			
Provebetegnelse NNU	Inds.	Form	Antal radier	Antal årringe	Marv	Splint	Bark	Synkron position	Fældningstidspunkt	Kommentar	
N0551019	8	A	2	117	8-10cm	12 år	Nej	1170-1286	ca. 1288		
N0551029	9	A	2	122	7-8cm	Nej	Nej	1139-1260	efter ca. 1270		
N0551039	10	A	2	105	8-9cm	4 år	Nej	1183-1287	ca. 1297		
N0551049	11	A	2	108	10-12cm	6 år	Nej	1182-1289	ca. 1297		
N0551059	12	A	3	133	7-8cm	Nej	Nej	1124-1256	efter ca. 1265		
N0551069	13	A	2	116	7-8cm	Nej	Nej	1149-1264	efter ca. 1275		
N0551079	14	A	2	172	6-7cm	19 år	Nej	1116-1287	ca. 1287		
N0551089	15	A	2	206	7-8cm	Nej	Nej	1004-1209	efter ca. 1220		
N0551099	16	A	2	118	9-10cm	10 år	Nej	1176-1293	ca. 1297		
N0551M01		kurve	9	290				1004-1293			
Splintstatistik		Hollstein, 1980		Hollstein, 1965		Ważny, 1990		Bonde, upubl.		☒ Bonde & Christensen '93	
Form	A: radiale kløvet planke			B: tangential kløvet planke			C: helkævla	D: halvkævla	E: mellemform		
<p>Bemærkninger:</p> <p>N0551M01 er sammenregnet af kurverne fra alle de målte prøver.</p> <p>Til undersøgelsen er anvendt EDB-programmet Catras, version 4.17, udarbejdet af R. Aniol. ANIOL, R., Tree-ring analysis using CATRAS, Dendrochronologia, I, 1983, pp. 45-53.</p> <p>Udarbejdet af: Orla Hylleberg Eriksen, 25. Marts 1994.</p>											